

ÖTEKİLİK MELODRAMİ

Hikmet SOFUOĞLU*

“...insana maskesini çıkarmasını öğütlemiyorum. (Bu maskenin ardında yüz yok), ondan istenebilecek şey, durumundaki yapaylığın bilincine varması ve bunu itiraf etmesidir. Yapaylığa mahkumsam...

Eğer kendim olmama hiç izin verilmediyse....

GOMBROWICZ

Varlık nedir? felsefeci Levinas, Oblomov’un belini büken küçük öyküyü anlatarak bu soruyu yanıtlar. Rus Edebiyatının ünlü kahramanı Oblomov, tembelliği her şeye karşı duyduğu topyekün isteksizliğe kadar vardır. Zengindir. Sahip olduğu toprakların geliri ile yaşar. Ama aylıklık ve miskinlik onu daha çok meşgul eder. Bu durumda inzivaya çekilir. Hareketten uyuşukluğa kaçar ve hatta odasına gün ışığının girmesine bile izin vermez. Kısacası kendini mutlak bir gevşemeye, tüm engellerden arınmış bir uyuşukluğa teslim etmek ister, başaramaz. Oblomov’a geriye yapması gereken bir iş, ağırlık, bir yük terketmenin olanaksız olduğu bir girişim kalır. Bu da Levinas’ın deyimiyle Oblomov’un varaloşudur.¹

Levinas’a göre var olmak bir bağış değil, ağırlıktır. Var olma benliğin hiç durmadan kendine külfet olması, kendi batağına batmasıdır.

* Doç.,Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Öğretim Üyesi.

¹ Alain Finkielkraut, Sevginin Bilgeliği, Çev. Aysen Emekçi, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995) s. 14.

Özetle insan kendi varlığının içine kısıtılmıştır. Var olan, varlığını ortaya koyduğunda kurtulamayacağını, aksine daha da tıkanığını anlar;

“Ben’in bir ayağı her zaman için kendi varoluşundadır. Her şeye göre dışta, kendine göre içte ve kendine bağlıdır. Ben, üstlendiği varoluşa ebediyen bağlıdır. Ben’liğin kendi olmama hali, varlığına sınımsız bağlı olduğunun, yani benlik esasının göstergesidir...”²

Bu durum, yabancı bir gücün ben üzerindeki iktidarını değil, ben’in kendisine bağlanmasının tradejisidir. Bu nedenle Levinas, kişilerin birbirleriyle iletişimde bulunmaksızın yaşadıklarını öne sürer. Başka türlü söylenirse, benliği tıkayan ve acımasızca onun yerini alan insanın kendisidir. Bilincin kendi tutsaklığını keşfettiği ilk bağ ”kimlik” bağıdır.

Ben Kültürü

İnsana bir özbilinç ve dönüşüm kazandırarak gerçeğin belirsiz ve kesin olmayan açık uçlu doğasının bilimsel olarak araştırılması modern düşüncenin özünü oluşturur. Modernliğin insan tasarımına göre, herkesin toplumda tamamlaması gereken bir ben’i vardır. Foucault, modern toplumların oluşturmuş olduğu “Ben Kültürü”nü şu şekilde tanımlar;

“ Ben Kültürü’nü kısaca varolma sanatının, kişinin özen göstermesi ilkesinin egemenliğinde olmasıyla tanımlayabiliriz; bu kültürün temelinde yer alan gereksinimi yönlendiren ve uygulamasını düzenleyen bu “ben kaygısı “ilkesidir...”³

Bu yüzden modern toplumlarda delilik ve akıllılık, ben’in dengede kalma becerisine, ben’i bir standart psikolojik ve sosyolojik

² Aynı. s.17.

³ Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi 3, Çev. Hülya Tufan, (İstanbul, Afa Yayınları, 1994), s. 53.

karakter sürecine uygun duruma getirmeye bağlıdır. Foucault, modern düşünceyi; “insanı, kendi özü ile uyuşturarak, yabancılaşmasından kurtarma ve bilinç dışının üzerindeki örtüyü kaldırma yasasının işletilmesi”⁴ olarak yorumlar. Bu açıdan modern felsefe de yabancılaşmanın (öteki'nin iktidarının) karşısına özgürlüğü (kendine sahip çıkmayı) koymayı bir gelenek haline getirmiştir. Marx'da modernist geleneğe uyarak, insanları “yaşama faaliyetlerini (kendi) bilinçlerinin hedefi haline getiren doğal varlıklar”⁵ olarak tanımlar. Bu kavramla öne sürülen şey, eğer bu “ben gerçekleşmesi” toplumsal engeller (kapitalist koşullar) tarafından engellenmezse, ben'in doğal olarak gelişeceği, ben'in (işçi sınıfının) kendi kaderini belirleyecek potansiyele sahip olduğu varsayımdır. Bu anlamda modernliği, hem en sıradan ahlakı (kendisinin efendisi olmayı) ve hem de özne için tam bir özekliği amaçlayan ve özneyi bağlı bulunduğu dış güçlerden kurtararak, onun öz gerçekliğini güvenceye almak isteyen özgürlük söylemleri olarak tanımlayabiliriz.

Oysa günümüzde modernliğin politika, cinsellik ve sanat alanlarındaki bu görkemli özgürlük söylemleri istenilen değişime yol açmamıştır: Proletarya, proletarya olarak kendini yadsımayı başaramamıştır. Bu başarısızlığın nedeni iddia edildiği gibi bir sınıf olmamasıdır. Sanat da kendisini yadsıyarak, ideal yaşam biçimi olmamıştır. Gündelik yaşamın estetikleştirilmesi içinde dağılmış, kaybolmuştur. Artık kendisi bile kendisini umursamaz bir hale gelmiştir. Sanatta belirleyici tek dönem, sanatın kendi estetik kurallarını yadsıyarak görüntülerin sıradanlığının çağına açıldığı Dada ve Duchamp dönemi olmuştur. Cinsel özgürlük gerçekleşmemiştir. Bu başarısızlığın nedeni gerçekte kadın ya da erkeğin olmamasıdır. Cinsel özgürlükte gerçekleşen tek şey; arzunun aşkınlığı içinde tüm erotik görünümlerin postmodern pornografik parıltısıdır.

⁴ Michel Foucault, Kelimeler ve Şeyler, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (İstanbul, İmge Kitabevi, 1994),s.425.

⁵ Eugene Lunn, Marksizm ve Modernizm, Çev. Yavuz Alogan, (İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995) s. 17.

Farklılığın Paradoksu

Modern toplumlarda farklılığın tanımlaması “ben” mantığı içinde yer almış bir gerekliliktir, ötekiliğin üretilmesi ise bu mantığın içine sızan bir baştan çıkarma olarak yorumlanabilir. Bunun sonucu olarak öteki; benliği tehdit eden, ya da büyüleyen yabancılaştırıcı güç olmadan önce, ben’in kendine bağlanışını bozan, benliği kendinden kurtaran, özgürleştiren böylece var olanı kendi varoluşunun ağırlığından kurtaran güç olarak algılanır. Böylelikle modern düşünce, tüm şiddete dayalı ötekilik biçimlerini kapsamayı dışlamayı, kabullenmeyi ve ayrımcılığı içeren farklılık söylemine katmıştır. Annelik, babalık, çocukluk, yetişkinlik, delilik, vahşilik, ilkelik, sosyallik, asosyallik, kadınlık evrensel birliğin içinde özümsemiş, üstlenilmiş farklılık ve ötekilik söylemleri ile ortadan kaldırılmıştır. Baudrillard’a göre ötekiliği yaratan farklılığın kendisi bir “ütopyadır”.

“...Gece gündüzün ötekisi midir? Erkeğin dışının ötekisi olduğunu bize söyleten nedir? Bu ikisi, kuşkusuz kesintisiz bir baştan çıkarma içinde, günle gece gibi birbirini izleyen ve değiş tokuş olan tersine çevrilebilir anlardan başka birşey değildir. Filan cinsiyet asla falan cinsiyetin ötekisi değildir; tek ayrılık, yalnızca bir ütopya olan ayrımcı cinsellik kuramıdır...”⁶

Baudrillard’a göre gerçek cinsellik egzotiktir, iki cinsiyetin kökten kıyaslanamazlığıdır. Öteki, öteki olduğu, yabancı yabancı kaldığı sürece ırkçılık yoktur. Öteki farklı hale geldiğinde, yani tehlikeli bir biçimde yaklaştığında ırkçılık ortaya çıkar. Özetle ırkçılık, feminizm, sanat, moda ben’in farklılık mantığı içinde öteki olma, ötekini sürekli olarak içeri alma ve dışarı atmanın, farklılığı fetiş haline getirmenin düşüdür.

Modern toplumda farklılığı düşünmeyen, farklılık oyununu

⁶ Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı; Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*, Çev. Emel Abara, Işık Ergüden, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995) s. 120.

oynayamayan kişi yok edilmelidir. Çocuk yetişkinle, erkek kadınla, yöneten yönetilenle, sanat sanatsal olmayanla aralarındaki farkı bilmelidir. Farklılığın paradoksu da burada ortaya çıkar. Farklılığın tanımlanmasından sonra yapılacak tek şey farklılığın getirdiği “haklar”ı bağıra bağıra tekrarlamaktır. Oysa “haklar” ikiye bölünmüş, iyiliğin doğal çekimindeki aydınlıkçı inanca ve insan ilişkilerinin ideallğine dayanan ötekiliğin egzotizmini çökerten bir söylem olmuştur. Bu yolla ötekiliğin “farklı olma hakkı” bile ortadan kaldırılmıştır. Bu yapaylık içerisinde, tıpkı modern politik hayvanın kendi politik görüşünü umursamaz hale gelmesi gibi, tıpkı modern sanatçının kendi sanatını umursamaz hale gelmesi gibi, özne canlıyken benzersiz, gölgesiz, ötekisiz bir töz haline getirilmiştir.

Postmodern Seçenek

Postmodernizm, insanların kimlik ve farklılık arayışlarının gerçek bir ben'in var olduğunu kanıtlamadığını ve ben'in kurgusal olduğunu öne sürer. Lacan bütün ben'in, hatta bilinçdışının dilsel olduğunu, “öznenin dil ile belirlendiğini”⁷ vurgular. Postmodern dil görüşü, özde hiçbir “derin güdü” ya da “amaç” bulunmadığını, özün daha çok sonradan türetildiğini savunur. Bu yüzden Baudrillard, bilinçdışının varsayımlara dayandığını, psikolojinin de bir “simülasyon makinası”⁸ olduğunu öne sürer. Bu durumda ben doğal bir olgu olmaktan çok yaratılır. Basitçe dile getirmek gerekirse, ben bir kendilik değildir; daha çok kişinin ürettiği birşeydir. İnsanlar dil aracılığı ile, kendilerini varoluşları içinde tanımlar; kendilerinden varoluşları içinde sözedirler. Bu süreç asla sona ermez. Çünkü dil tükenmez. Foucault'nun dediği gibi “insan kendi biçimini, parçalar halindeki bir dilin aralıklarında meydana getirmiştir.”⁹ Ben dilin içinde yer aldığı için, gerçek ben olduğunu düşünen ben arayışı sona ermeyecektir. Ben,

⁷ Saffet Murat Tara, Freud'dan Lacan'a Psikanaliz, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989), s.98.

⁸ Douglas Keller, Jean Baudrillard, From Marxism to Postmodernism and Beyond, (California, Stanford University Press, 1989), s. 127.

⁹ Micheal Foucault, Ön. Ver., s. 498.

insan doğasının bir parçası olmaktan çok, varsayımları ve sembolik pratikleri yansıtır.

Bireyin, kendisini bir benlik arayışıyla tanımladığı sürece, ön planın bir arka plan olmadan anlaşılamayacağı kabul edilir. Gestalt psikologlarının gösterdiği gibi figüre bir kuşatıcı alan eşlik eder. “Postmodern Durum” adlı makalesinde, insanlar düğüm noktasında buldukları için “hiçbir insan ada değildir”¹⁰ diye yazdığı Lyotard’ın söylemek istediği budur. Onun tezi, ben’in sen’i gerektirdiği ve bu öğelerin rastlantısal olarak biraraya gelmedikleridir. İnsanlar biraraya gelmezler ve bu nedenle birdenbire toplumsal olurlar. İnsanlar duruma göre ayrı, duruma göre birbirlerine bağlı olduklarını düşündükleri için biraradılık ayrı oluşu gerektirir. Postmodern yazarlar dünya ben ve sen’e ayrılmadan önce bir temel “biz”in var olduğunu öne sürerler. Benzerlik ve farklılık birarada ortaya çıkan şeylerdir. Bu açıdan “ben” demek modernliğe eşlik eden “Ben Kültürü”nün temelini oluşturan insanın yapaylığını tanımlar;

...insan dıştan yaratılmıştır kendi özünde bile sahtedir. Ebedi ve ezeli bir oyuncudur kuşkusuz, ama doğal oyuncudur; çünkü yapaylığı doğuştandır, hatta bu onun insanlık durumunun özelliklerinden biridir... İnsan olmak oyuncu olmak demektir, insan olmak insan taklidi yapmaktır, özünde insan olmadığı halde bir insan gibi davranmaktır, insanlığı papağan gibi tekrarlamaktır...¹¹

İnsan olmadığı halde, insan gibi davranmanın ardında büyük bir yapmacıklık vardır. Yapmacıklık, insanın kendi durumundaki yapaylığın tam olarak bilincine vardığı ve kendine bir tür yapay ikiz yaratarak, göstergenin yardımıyla kendini öteki olarak dışsallaştırmak anlamına gelen modernliğin “ben”lik tasarımıdır: Bu bir anlamda asla

¹⁰ Jean François Lyotard, Postmodern Durum, Çev. Ahmet Çiğdem, (İstanbul, Ara Yayıncılık, 1990), s.23.

¹¹ Jean Baudrillard, Ön. Ver., s. 160.

kendi olmadan, ama asla yabancılaşmış da olmadan, ötekinin figürüne dışarıdan gizlice katılmanın oyunudur.

Kişi öteki'nin rolünü üstlenemez; çünkü insanlar arasında katedilebilecek hiçbir uzay yoktur. Bir kişi başkasıyla yüzyüze gelmeden önce bu kişinin bulunduğu yerler önceden belirlenir. Öteki yabancı bir varlık değil, sadece bir seçenektir. Bu olgunun gerektirdiği şey, ben'in hiçbir zaman bağımsız olarak ele alınamayacağıdır. Ne kadar çabalarsa çabalasınlar, bireyler başkaları karşısındaki sorumluluklarından kaçamazlar. Kısacası, mutlak yabancılık postmodern bir dünyada asla tasarlanamaz. Birey olduklarını öne süren insanlar, eşzamanlı olarak başkaları için bir bedeldir. Sonuçta, "ben" ve "öteki" arasındaki ilişki doğal değildir. Kişileri bir nedensellik biçimi (hak, özgürlük, bütünsellik, evrensellik vb. gibi) birleştiremez. Çünkü kendileri dışında daha yüksek bir gerçekliğin tanığı olamazlar. Bu nedenle kişilerden her türlü özgürlük söylemlerinin ve toplumsallığın aktörleri olmaları beklenemez.

KAYNAKÇA

- BAUDRİLLARD, Jean. Kötülüğün Şeffaflığı; Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme, Çev. Emel Abora, Işık Ergüden, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995).
- FİNKİELKRAUT, Alain. Sevginin Bilgeliği, Çev. Ayşen Emekçi, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995).
- FOUCAULT, Michel. Cinselliğin Tarihi 3, Çev. Hülya Tufan, (İstanbul, Afa Yayınları, 1994)
- FOUCAULT, Michel. Kelimeler ve Şeyler Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (İstanbul, İmge Kitabevi, 1994).
- KELLER, Douglas. Jean Baudrillard, From Marxism to Postmodernism and Beyond, (California, Stanford University Press, 1989).
- LUNN, Eugene. Marksizm ve Modernizm Çev. Yavuz Alogan, (İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995).
- LYOTARD, Jean François. Postmodern Durum, Çev. Ahmet Çiğdem, (İstanbul, Ara Yayıncılık, 1990).
- TARA, Saffet Murat. Freud'dan Lacan'a Psikanaliz, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989).